

- ⁴⁶ Там само. – С.305.
⁴⁷ Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1922. – Т.3. – Прага, 1922. – С.133.
⁴⁸ Скоропадський П. Спогади... – С.317.
⁴⁹ Чикаленко Є. Щоденник. – Т.2. – С.187–188.
⁵⁰ Скоропадський П. Спогади... – С.378.
⁵¹ Там само. – С.107–108, 311.
⁵² Там само. – С.182–183.
⁵³ Тризуб. – 1926. – Ч.35–36. – С.50.

The article makes a historic reconstruction of Pavlo Skoropads'kyi's perception of the image of Symon Petliura, one of the leaders of Ukrainian national-democratic camp, as a military man, a statesman, a political figure and as a person. The author reveals informative possibilities of hetman's memoirs for personification of a historical process and stresses the need for verification of information given in P.Skoropads'kyi's memoirs with the help of other historical sources.

С.С.Степень*

**ЛЬВІВСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ С.ПЕТЛЮРИ: ВПЛИВ ГАЛИЦЬКОГО
СЕРЕДОВИЩА НА МОЛОДОГО УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИКА
(ЛИСТОПАД 1904 р. – ГРУДЕНЬ 1905 р.)**

У статті йдеться про вплив багатонаціонального львівського соціокультурного й політичного середовища на формування особистості Симона Петлюри – політика, державного діяча й співтворця польсько-українського союзу 1920 р.

У 1901 р. студент Полтавської духовної семінарії Симон Петлюра, котрий навчався на останньому курсі, був виключений із цього закладу за участь у національному русі¹. Тоді ж він вступив до першої політичної організації в Україні – Революційної української партії (РУП), яка виникла за рік до того, і після залишення семінарії цілковито присвятив себе нелегальній роботі². Його активна політична діяльність привернула увагу місцевої поліції. Аби уникнути арешту, С.Петлюра виїхав на Кубань до Катеринодара, де розпочав учительську кар'єру в міській школі. На цій посаді він не затримався надовго, оскільки владі стало відомо про його нелегальну діяльність. Випадково він став співробітником відомого статистика й історика, члена-кореспондента Російської академії наук Ф.Щербини³, котрий збирав матеріали до великої праці з історії кубанського козацтва. Однак С.Петлюра не припиняв політичної діяльності. Уже через кілька тижнів після прибуття до Катеринодара він зміг організувати там осередок РУП, який прибрав назву Вільної чорноморської громади⁴.

У цьому місті С.Петлюра робив також перші кроки на ниві політичної публіцистики, співпрацюючи з органом РУП – «Добра новина»⁵, що видавався за кордоном, у Львові, а згодом його спадкоємцем – газетою «Праця»⁶, а також місячником «Гасло»⁷, котрий з'явився друком у Чернівцях. Високо цінуючи його організаційні здібності й прагнучи якнайбільше впливати на зміцнення кубанської громади, Революційна українська партія допомогла початкуючому публіцисту в облаштуванні у його помешканні невеличкої друкарні, надавши

* Степень Станіслав Степанович – д-р наук, професор, директор Південно-Східного наукового інституту у Перемишлі, викладач історії України і Центрально-Східної Європи Державної вищої східноєвропейської школи в Перемишлі (Польща).

E-mail: stan.stepien@op.pl

йому гектограф. Із того часу С.Петлюра сам розпочав друкування партійних часописів і антицарських листівок⁸.

Ця діяльність не могла не привернути увагу місцевої поліції, тим більше, що він після закінчення співпраці з Ф.Щербиною ніде не працював. Відтак таємна поліція почала стежити за його будинком, з'ясовуючи, чи не міститься у ньому явка РУП. На початку грудня 1903 р. під час обшуку в його помешканні, окрім гектографа, було виявлено також різні листівки та партійну літературу. С.Петлюра був заарештований за обвинуваченням в антидержавній діяльності⁹. Вочевидь, він уже мав поважний авторитет серед місцевої громади, оскільки її члени зібрали відповідну суму для застави, й у березні 1904 р. суд погодився на заміну його ув'язнення на домашній арешт. Під поліційним наглядом С.Петлюра мав чекати на судовий процес, однак, звільнений під заставу, зник із поля зору поліції та за допомогою партії таємно виїхав до Києва. Він сподівався, що у цьому великому місті матиме можливість переховуватися, а також розраховував, що зможе навчатися в університеті св.Володимира¹⁰.

Оскільки це виявилось неможливим, С.Петлюра цілковито присвятив себе партійній роботі, тісно співпрацюючи з одним із керівників Революційної української партії Миколою Поршем. Очевидно, він брав настільки активну участь у нелегальному русі, що вже в жовтні 1904 р. по всій Російській імперії було розіслано оголошення про його розшук. Його зміст надзвичайно цінний не тільки з того погляду, що є свідченням активної політичної діяльності С.Петлюри, а й також тому, що це єдиний докладний фізичний опис особи молодого революціонера. Поліція характеризувала його таким чином: «[...] Зріст 166 см, середньої будови тіла, обличчя інтелігентне і статечне. Має звичку ставити уперед ліву ногу, тримаючи руки попереду. Волосся світло-русе, довге й пряме, зачісується на правий бік, вуса та брови також світло-русі, борідка рідка, рудувата, очі сірі, великі, короткозорий, у сутінках читає за допомогою окулярів. Череп правильний, округлий, від потилиці до лоба – 28 см, окружність голови – 33 см, чоло пласке висотою 7 см, ніс прямий, довжина – 6,25 см, ширина ніздрів – 3,5 см. Обличчя продовгувате, блідо-рожеве, губи малі шириною 5 см, нижня губа ширша від верхньої, підборіддя загострене, вуха правильні, вушна раковина довжиною 7 см, хода важка, ноги відносно тулуба не задовгі, на лівому бедрі руда родимка, на правій лопатці трикутна світло-коричнева й темно-червона плями»¹¹.

Єдиним виходом із ситуації для С.Петлюри виявилася втеча за кордон. Партійне керівництво вирішило, що скерує його до Львова з метою поживлення діяльності Закордонного комітету РУП, котрий перебував там. Після отримання необхідних документів на ім'я Святослава Тагона він у другій половині листопада 1904 р. разом із товаришем, що також був виключений із Полтавської духовної семінарії, Прокопом Понятенком¹² поблизу Кременця нелегально перетнув російсько-австрійський кордон. Діставшись до м. Броди, вони доїхали звідти потягом до Львова¹³.

Це місто, яке в той час стало центром українського національного життя, справило на обох нелегалів велике враження. Львів, що був столицею Королівства Галичини і Лодомерії, нараховував 170 тис. мешканців. Окрім зосереджених у ньому державних та самоврядних інституцій, у місті діяла низка потужних наукових, культурних й освітніх установ. Поряд з університетом функціонували політехніка, рільнича і ветеринарна академії, дев'ять гімназій, бібліотека Осолінських, кілька театрів та музеїв, а також понад 100 різних товариств – польських, українських й єврейських. В українському культурному житті величезну роль відіграло засноване у 1873 р. Наукове товариство імені Шевченка. У той час його очолював видатний історик, професор Львівського університету Михайло Грушевський, а до активних членів НТШ належали се-

ред інших Іван Франко, Володимир Гнатюк, Іван Верхратський, Василь і Кость Левицькі. У місті видавалося 45 українських часописів, у тому числі славнозвісний щоденник «Діло», котрий друкувався з 1880 р.¹⁴ Широчінь його редакційних інтересів засвідчував хоча б той факт, що на шпальтах часопису подавалася також поточна інформація про ситуацію, що існувала в Наддніпрянській Україні.

Петлюра і Понятенко ввійшли у коло діячів РУП, які вже певний час перебували на еміграції у Львові. Разом із ними новоприбулі поселилися у квартири на вулиці Курковій, 10. Жили вони надзвичайно скромно. Серед тих, хто з ними спілкувався, був Василь Сімович – згодом відомий мовознавець, а тоді співробітник друкованих у Чернівцях органів Революційної української партії – «Гасло» й «Селянин», котрий пізніше у своїх спогадах про те середовище згадав: «Було їх із десяток і займали дві просторі кімнати, здається, на першому поверсі. Були якісь меблі, якісь ліжка, бідно поприкривані покривалами, декілька крісел, здається, стіл під вікном. Емігранти здебільша тулились по кутках, книжки в руках та газети. Було зимно на дворі, було зимно і в кімнатах емігрантів. Майже всі рухівці – пізніші українські соціальні демократи. В партії йшла тоді борня й колотнеча: змагалися «федералісти» з «автономістами»¹⁵.

Найважливішим завданням новоприбулих була активізація діяльності Закордонного комітету Революційної української партії та зокрема піднесення теоретичного рівня вищезгаданого органу «Селянин»¹⁶. Окрім того, вони повинні були підготувати конференцію, на котрій планувалося знайти спільну ідеологічну площину між згаданими прихильниками і противниками національного характеру й самостійності партії. Разом із Петлюрою та Понятенком до складу тогочасного Львівського комітету РУП входили Євген і Катерина Голицинські, Олександр Скоропис-Йолтуховський, Мар'ян Меленевський, Петро Канівець та Михайло Ткаченко. Сталі контакти з Комітетом підтримували також інші українські соціалісти, які перебували у Франції, Швейцарії й Англії. На жаль, політичні суперечки надто давали про себе знати і в цьому вузькому середовищі. Фактично у партії почали окреслюватися три угруповання. Одні рішуче виступали за відмову від самостійності та повне об'єднання з Російською соціал-демократичною робітничою партією. Інші – так звана харківська група, котрою керував один із засновників РУП Д.Антонович, так само прагнули до співпраці з російськими соціал-демократами, але з одночасним збереженням автономності української партії. Нарешті, треті (серед них також і Симон Петлюра) щонайбільше схилилися до федералізації соціал-демократичного руху у Російській імперії.

Керівництво Революційної української партії, намагаючись обговорити справу в умовах вільної дискусії, рекомендувало своєму Закордонному представництву підготувати ідеологічну конференцію у Львові. Вона відбулася під час Різдвяних свят 1904 р., але не тільки не усунула поділи, а й по суті призвела до розколу партії на дві фракції. Перша, в котрій перебували ледь не всі представники Львівського бюро на чолі з М.Меленевським, прагнула до повного об'єднання з Російською соціал-демократичною робітничою партією (меншовиків). Проте більшість, у тому числі такі видатні українські соціалісти, як М.Порш, А.Жук, В.Винниченко, П.Понятенко, В.Мазуренко, В.Баланін та М.Сахаров, визнавала об'єднання з російськими соціал-демократами можливим лише за умови підтримки ними права України на національну автономію, а також перебудови РСДРП на федеративних засадах. С.Петлюра, реалістично оцінюючи ситуацію, також виступав з їхніх позицій¹⁷. Зрештою, до цієї фракції пристав і такий досвідчений політичний діяч, як Д.Антонович. Однак це не поклато край бурхливій дискусії та гострим взаємним обвинуваченням. С.Петлюра, побачивши, що емоції досягли апогею, внаслідок чого виникла загроза роз-

порошення партійної власності, спромігся на дуже сміливий, хоча ризикований крок, і «революційним способом» забрав із приватного помешкання й зберіг партійну касу, невелику бібліотеку та архів.

Після львівської конференції позиції Петлюри у РУП значно зміцнилися. Тим більше, що відповідальні за видання партійних матеріалів М.Порш і Д.Антонович незабаром виїхали зі Львова (перший вирушив до Росії на з'їзд РСДРП, інший – в Україну, щоб запобігти подальшому розколу партії). Відтоді на С.Петлюру ліг основний тягар обов'язків по підготовці й виданню партійних органів «Селянин» та «Праця».

Вибух революції у Росії значно зміцнив «класові погляди» молодого революціонера. У ситуації, що постала, він схилився до тісної співпраці з російськими соціалістами, адже, на його думку, тільки таким чином можна буде повалити царський режим. Після цього має наступити демократизація політичного життя, а це в свою чергу відкріє шлях до автономії українських земель у Росії. На погляди С.Петлюри впливала, отже, як глибока віра в успіх революції, так і переконання про міць Російської держави, котру можна змінити зсередини.

У Львові він дуже швидко налагодив товариські стосунки з багатьма діячами галицького соціалістичного руху. До кола його знайомих належали тогочасні лідери українських соціалістів – Володимир Гнатюк, Микола Ганкевич та Володимир Левицький. Зустрівся він також з Іваном Франком. У своїх контактах С.Петлюра не обмежувався винятково середовищем соціалістів. Серед його знайомих був між іншим Лонгин Цегельський – діяч Української національно-демократичної партії¹⁸. Товариське спілкування, зустрічі у львівських кав'ярнях, різноманітні партійні й національні зібрання та урочистості, а особливо участь у дискусіях вирішальним чином впливали на національний і політичний світогляд молодого революціонера. Варто зазначити, що галицькі політики не були надто відвертими з наддніпрянськими соціалістами. Особливо їх турбували тенденції останніх до співпраці й навіть організаційної єдності з РСДРП. Навіть та частина Революційної української партії, котра йшла найдалі у національних прагненнях, розглядалася галицькими діячами доволі критично. Будь-які контакти з російськими політичними організаціями тут вважалися за зраду українських національних інтересів. С.Петлюра затратив багато енергії, аби пом'якшити таке ставлення. І йому багато що вдалося в цьому відношенні завдяки насамперед таким рисам характеру, як щира доброзичливість, безпосередність та легкість у налагодженні особистих стосунків.

Завдяки цій діяльності він здобув симпатії серед галицьких діячів і навіть почав співпрацювати з органом Української соціал-демократичної партії – двотижневиком «Воля»¹⁹, з редактором котрого М.Ганкевичем його єднали особливо близькі стосунки²⁰. Це знайомство зокрема також спонукало молодого наддніпрянського політика до зацікавлення польським соціалістичним рухом, оскільки Ганкевич, крім керівництва українськими соціалістами, був прибічником щільної співпраці з Польською соціал-демократичною партією Галичини й Тешинської Сілезії, до складу котрої він входив (якийсь час був навіть керівником міського комітету ПСДП у Львові)²¹. Безперечно, обидва діячі повинні були обговорювати політичну тематику, хоча б з огляду на те, що Ганкевич був прибічником близької співпраці обох партій і брав участь у польському незалежницькому русі.

Попри потужну політичну заангажованість, С.Петлюра в той час насамперед прагнув завершити власну освіту. Політика була його пристрастю, однак фактово він бажав присвятити себе науці або журналістиці. Тому, перебуваючи у Львові, він, ймовірно, відвідував як вільний слухач університетські лекції. Однак щодо цього існують доволі скупи дані. Відомо лише, що його особливо цікавили література й історія. Імовірно, з цією метою емігрант вивчав польську мо-

ву, а також читав відповідну літературу. Згодом це відобразилося в його статтях, де він цитував польських письменників та публіцистів. Особливо сильне враження справила на нього творчість С.Виспянського. На звістку про смерть поета у 1907 р. він вмістив розлогий некролог на шпальтах «Слова». «Виспянський, – наголошував С.Петлюра, – гаряче любив свій край, свій рідний народ. Гаряче любив минуле народне, але ніколи не шукав в ньому вказівок для сучасного. Він оглядався назад, у сиві віки минулої історії польського народу і милувався героїзмом народніх мас, їх активною любов'ю до рідної країни. І він любив ці маси. Любив за жертви, які приносили вони для щастя країни [...]. Він знав, що здорове зерно народнього життя таїться в масах польського народу, і вірив, що ці маси стануть таки, нарешті, творцями-діячами історії рідного краю»²².

Як революціонер, С.Петлюра наголошував на тих мотивах у творчості Виспянського, в котрих ішлося про любов до народу, особливо простого люду. Йому особливо імпонувала ідеологія великого польського поета. Він стверджував: «Хто читав його «Wesele», той ніколи не забуде того захоплення, того хорошого бадьорого почуття і бажання працювати на користь та добробут щастя народнього, яким пройнятий кожен рядок геніяльної драми Виспянського! Хочеться взяти, знайти отой ріг, що загубив його «хлоп», і трубити, кликати душі живі до живого життя. Хочеться не слів, не сліз, не «хлипання» за минулим, а будувати сучасне, хочеться втручатися «в гуцу життя», нести жертви, руйнувати старе, спорохніле, все, що шкодить виростати і колоситись буйним стеблинам нового, здорового життя»²³.

Львівський період життя С.Петлюри мав величезний вплив на вивчення ним вітчизняної історії й культури. Він систематично відвідував лекції на курсах українознавства при університеті, які були організовані за ініціативою Михайла Грушевського та Івана Труша під егідою Товариства прихильників української науки, літератури і штуки²⁴. На цих курсах викладали відомі українські інтелектуали Галичини. Серед них Михайло Грушевський (історія України), Кирило Студинський (історія Галичини), Іван Франко (українська література), Іван Брик (українська мова), Федір Вовк (українська антропологія), Степан Томашівський (історія Угорської Русі), Іван Раковський (онтогенез людини), Микола Ганкевич (соціалістичний рух у ХІХ ст.)²⁵.

Особливо важливе значення для освіти Симона Петлюри мав його вступ до Наукового товариства імені Шевченка²⁶. Вочевидь, ввів його туди М.Грушевський, котрий знав Петлюру ще з 1901 р. як автора кореспонденцій до редактованих ученим «Літературно-наукового вістника» та «Записок Наукового товариства імені Шевченка», що видавалися у Львові²⁷. Цілком ймовірно, що молодий політик і відомий уже на той час учений ближче особисто познайомилися під час університетських лекцій або на вищезгаданих курсах. С.Петлюра відразу після приїзду до Львова зав'язав безпосередні контакти з НТШ – брав участь у лекціях, дискусіях, котрі там організовувалися, а, насамперед, багато друкувався як на шпальтах вищезгаданих періодичних видань²⁸, так і інших галицьких часописів²⁹. Українська літературознавча історіографія завдячує йому виконаним спільно з Наталею Романович перекладом синтези західноєвропейської літератури авторства Миколи Стороженка – професора Московського університету (вченого українського походження). Ця праця вийшла у Львові 1905 р. під назвою «Нарис історії західно-європейської літератури до кінця ХVІІ віку» зі вступом і під редакцією Івана Франка³⁰.

У травні 1905 р. С.Петлюра на короткий час залишає Львів та, дотримуючись усіх засад конспірації, таємно прибуває до Києва, щоб взяти участь у конференції, скликаній за ініціативою Д.Антоновича – одного з керівників РУП. Тут він офіційно репрезентує закордонне представництво партії. Повернувшись

до Галичини, він надалі активно працює на партійній і журналістській ниві. При цьому С.Петлюра не занедбує власної загальної освіти, активно відвідуючи різні урочистості та вистави. Він приятелював не лише з галицькими політиками, а й ученими і діячами культури, старанно вивчав українську і польську літературу – політичну, наукову та художню.

Перебування Симона Петлюри у Львові, що тривало понад рік, було надзвичайно активним у його політичній діяльності й особистому житті. Як уже згадувалося, окрім виконання багатьох партійних обов'язків, він активно збагачував власні знання, насамперед познайомився з такими відмінними від російських державно-правовою системою, демократичними інституціями, науковими і культурно-освітніми осередками, а також багатьма видатними політиками та науковцями. Також він мав можливість вивчати польське суспільство й культуру. Коло його інтересів та численні обов'язки вимагали, вірогідно, постійного перебування у Львові. Відомо лише, що ненадовго, влітку 1905 р., він виїздив на запрошення В.Сімовича до Чернівців.

Львівський період був дуже важливим у житті двадцятишестирічного С.Петлюри. Тут він міг як рівночасно поповнювати свою загальну освіту, так і здобути значні теоретичні знання, що, безперечно, мало безпосередній вплив на кристалізацію його політичних та національних поглядів³¹. Спостерігаючи за суспільним життям, він удосконалювався одночасно як політик і публіцист, що згодом багатозово проявлялося в його статтях та при аналізі діяльності галицьких політичних партій³².

У львівський період С.Петлюра виріс на одного з відомих діячів українського соціал-демократичного руху, що пізніше мало визначальний вплив на його діяльність як політика, державного діяча та співтворця польсько-українського союзу 1920 р.

¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.3809. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.7. Див. також: *Stepień S. Symon Petlura – życie i działalność // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – 1996. – Т.3. – S.28–29.*

² *Маслів М.* Про молоді літа Симона Петлюри // Волинь – С.Петлюри. 1929–1936. – Рівне, 1936. – С.22; *Лотоцький О.* Листки з пам'яті // Тризуб (Париж). – 1926. – №45. – 19 вересня. – С.2.

³ Щербина Федір (1849–1936 рр.) – видатний статистик, економіст, соціолог та історик Кубані. Перекопаній соціаліст. Після 1920 р. – в еміграції. Був професором Українського вільного університету у Празі й господарської академії в Подебрадах.

⁴ Див.: Петлюра Симон. Статті. – К., 1993. – С.4.

⁵ «Добра новина» – орган Української соціалістичної партії; згодом, після прилучення УСРП до РУП – орган РУП. Видавався не періодично у Львові в 1900–1903 рр. і адресувався міському пролетаріатові.

⁶ «Праця» – неперіодичний орган РУП, продовження ліквідованого часопису «Добра новина». Друкувалася у Львові у 1904–1905 рр.

⁷ «Гасло» – місячник, орган РУП, видавався у 1902–1903 рр.

⁸ *Щербина Ф.* Симон Петлюра на Кубані // Збірник пам'яті Симона Петлюри. – Прага, 1930. – С.189–194.

⁹ Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК України). – Ф.1597. – Оп.1. – Спр.7. – Арк.10.

¹⁰ *Лотоцький О.* Листки з пам'яті // Тризуб (Париж). – 1926. – №45. – 19 вересня. – С.3.

¹¹ ЦДІАК України. – Ф.287. – Оп.1. – Спр.56. – Арк.16–17.

¹² Понятенко Прокіп (1878–? рр.) – громадсько-політичний діяч, журналіст, письменник, близький приятель С.Петлюри, уродженець Полтави, де навчався в духовній семінарії; член РУП, а згодом Української соціал-демократичної робітничої партії. У 1904 р. разом із С.Петлюрою виїхав до Галичини, де працював у Закордонному комітеті РУП, як вільний слухач відвідував лекції у Львівському університеті. У червні

1917 р., із заснуванням Генерального Секретаріату Української Центральної Ради, призначений товаришем генерального секретаря внутрішніх справ. У січні 1918 р. обійняв посаду директора канцелярії Міністерства внутрішніх справ УНР. У березні 1918 р. призначений консулом УНР у Катеринодарі. На цій посаді залишався й за часів Української Держави. За Директорії УНР співробітник Української дипломатичної місії у Варшаві (1919–1920 рр.). У 1921 р. повернувся на Кубань. Подальша доля невідома. Вірогідно, захоплений більшовиками та страчений (Див.: *Верстюк В., Осташко Т.* Діячі Української Центральної Ради: Біобібліографічний довідник. – К., 1998. – С.147).

¹³ Львівський період життя і діяльності Симона Петлюри досі є мало знаним. Навіть автор фундаментальної праці про головного отамана Сергій Литвин присвятив йому лише два речення (див.: *Литвин С.* Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. – К., 2001. – С.57).

¹⁴ Діло. – 1904. – 5–6 грудня.

¹⁵ *Сімович В.* Симон Петлюра у Львові // *Назустріч.* – 1936. – №10. – 1 травня. – С.2.

¹⁶ *Голобуцький О.* Шлях до звитяги. Формування політичного світогляду С.Петлюри на тлі політичних подій в Російській Україні поч. ХХ ст. // Симон Петлюра та українська національна революція: Зб. наук. праць. – К., 1995. – С.21.

¹⁷ *Ганкевич Л.* Святослав Тагон у Львові // Симон Петлюра в молодості: Збірка споминів. – Л., 1936. – С.38–39.

¹⁸ *Цегельський Л.* Від легенд до правди. Спомини про події в Україні, зв'язані з Першим Листопада 1918 р. – Нью-Йорк; Філадельфія, 1960. – С.143–144.

¹⁹ «Воля» – орган УСДП, друкувалася у Львові у 1900–1907 рр.

²⁰ Згодом С.Петлюра багаторазово тепло писав про М.Ганкевича та його діяльність. Див., напр.: Петлюра С. Статті, листи, документи / Центр. к-т вшанування пам'яті С.Петлюри в Америці. – Нью-Йорк, 1956. – [Т.І]. – С.38, 122; *Петлюра С.* Статті. Листи. Документи / УВАН у США; Б-ка ім. С.Петлюри в Парижі. – Нью-Йорк, 1979. – Т.ІІ. – С.47, 51–52, 55–57.

²¹ Ганкевич Микола (1867–1931 рр.) – походив із греко-католицької священницької родини, за освітою – правник. Усе життя працював урядником у львівській Касі хворих. У 1899 р. був співзасновником, а згодом керівником Української соціал-демократичної партії, поєднуючи членство в ній із належністю до ПСДП, а згодом – ППС. Був видатним промовцем і полемістом. Його лекції на освітніх курсах визнані «шедеврами ораторського мистецтва». У 1910 р. опублікував брошуру «*Niepodległość Polski*», що її визнано за найкраще обґрунтування незалежницької програми ППС. Був водночас палким українським патріотом.

²² *Петлюра С.* Станіслав Виспянський: [Некролог] // Слово (Київ). – 1907. – Ч.28. Передрук: *Петлюра С.* Статті. Листи. Документи. – Нью-Йорк, 1979. – Т.ІІ. – С.117.

²³ Там само. – С.117.

²⁴ Товариство прихильників української науки, літератури і штуки діяло у Львові в 1904–1914 рр. Об'єднувало українських учених, літераторів та митців. Певні засоби на діяльність Товариства переказував український землевласник із Полтавщини Євген Чикаленко. У 1905 р. заходами товариства у Львові відбулася Загальноукраїнська виставка мистецьких і промислових виробів. У наступні роки воно профінансувало друкування кількох книжок. С.Литвин помилково вважає, що С.Петлюра під час перебування у Львові «прослухав курс підпільного українського університету» (див.: *Литвин С.* Указ. праця. – С.57). Проте тоді у Галичині такої інституції ще не було. Український підпільний університет з'явився у Львові лише за польських часів у 1920–1925 р.

²⁵ *Винар Л.* Галицька доба життя Михайла Грушевського (1899–1914) // Український історик. – 1967. – №1/2. – С.14–15.

²⁶ Запис С.Петлюри до Наукового товариства імені Шевченка зафіксований у «Членській книзі НТШ», що збереглася до сьогодні й зберігається у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові (Ф.309. – Оп.1. – Спр.372. – Арк.94). Про зв'язки С.Петлюри з Науковим товариством імені Шевченка докладніше див.: *Stępień S.* Związki Symona Petlury z Towarzystwem Naukowym im. Szewczenki we Lwowie // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze.* – 2004. – Т.17/18. – С.294–313.

²⁷ Див.: Хроніка: З науки і літератури // Літературно-науковий вістник. – 1901. – Т.24. – Ч.ІІ. – С.71. Першу публікацію на шпальтах «Записок НТШ» він умістив через два роки. Див.: Наукова хроніка // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – 1903. – Т.56. – С.15–17.

²⁸ Список публікацій С.Петлюри у «Літературно-науковому вістнику» та «Записках НТШ» див.: *Stepień S.* Op. cit. – S.309–313.

²⁹ Деякі з них, а особливо недруковані у виданих у діаспорі двох томах праць С.Петлюри, перевидав В.Сергійчук у кн.: *Петлюра Симон. Статті. Листи. Документи / Вст. сл., упор. В.Сергійчука.* – Т.IV. – К., 2006. – С.37–53.

³⁰ Цього не знав В.Поперечний, який писав на цю тему у статті «Перші роки літературної діяльності С.В.Петлюри (1902–1907 рр.)» (див.: *Тризуб.* – 1929. – №22. – С.16).

³¹ Див.: *ЦДАВО України.* – Ф.3809. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.7.

³² Див., напр.: *Петлюра С.* Політичні українські партії в Галичині // *Україна.* – 1907. – Т.II. – Квітень. – Ч.I. – С.1–19; *Травень.* – Ч.II. – С.37–48; *Його ж.* З життя австрійської України: *Українські послы в віденському парламенті // Україна.* – 1907. – Т.IV. – Жовтень. – С.1–16. Передрук цих ст. див.: *Петлюра С.* Статті. Листи. Документи. – Нью-Йорк, 1979. – Т.II. – С.40–64; *Петлюра С.* Статті, листи, документи. – Нью-Йорк, 1956. – [Т.I]. – С.119–132.

The article is about the influence of L'viv multinational social, cultural and political environment upon the formation of Symon Petliura's personality, a politician, state figure and co-creator of Ukrainian-Polish union in 1920.

О.О.Гриненко*

МАТЕРІАЛИ ЖУРНАЛУ «ТРИЗУБ» ПРО РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВА С.ПЕТЛЮРИ (1926–1928 рр.)

Стаття за публікаціями українського часопису «Тризуб» відтворює хід тривалого судового процесу над убивцею Симона Петлюри, наводить аргументацію сторін, показує реакцію українських емігрантських організацій, світової громадськості на теракт, перебіг слухань та вирок суду присяжних.

Після поразки української визвольної боротьби С.Петлюра перебував у Польщі, а останні півтора року свого життя мешкав у Парижі, куди прибув у жовтні 1924 р. Із його приїздом тут сформувався досить представницький осередок колишніх діячів УНР, який закликав до співпраці всі українські емігрантські організації, у тому числі й опозиційні. С.Петлюра був упевнений, що необхідно використати друковане слово «для пропаганди, обґрунтування і усестороннього з'ясування ваги української проблеми»¹. Із цією метою він разом зі своїми соратниками В.Прокоповичем та П. Чижевським обговорили ідею створення часопису, його назву, програму, організацію роботи редакції та головні теми. Планувалося створити журнал, який мав об'єднати розпорошених по світах українців довкола ідеї відродження їхньої держави. Часопис отримав назву «Тризуб» – символу України. Досі не вдалося встановити ім'я художника – автора логотипу журналу. Це – державний герб, розміщений у сонячному колі, від котрого в усі боки розходяться промені. Літери «Тризуб» подані півколом і помережені українським орнаментом. Цей логотип був незмінним протягом усього періоду виходу журналу аж до 1940 р.

С.Петлюра став організатором та одним з активних авторів тижневика. Коли 25 травня 1926 р. його було підступно вбито у Парижі, то, природно, що одним із перших часописів, які відгукнулися на цю трагічну подію, став «Тризуб». Повідомлення про вбивство і похорон С. Петлюри журнал вмістив у числі 33 від 30 травня. Наступне число від 6 червня детально висвітлювало похорон, подавалися фотографії з місця вбивства та панахиди, відгуки на смерть від

* *Гриненко Оксана Олександрівна – аспірантка Інституту української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАНУ.*